

РЕЦЕНЗИЯ

върху публикациите на доцент, доктор на психологическите науки Теодора Стойчева Стоева за участие в конкурс за академичната длъжност „Професор“ по професионално направление 3. 2. Психология /Консултативна психология/, обявен в Държавен вестник, брой 62 от 1.08.2017 г.

Рецензент: Иван Тонев Димитров, професор, доктор на психологическите науки, Катедра по обща, експериментална и генетична психология при Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

В обявения конкурс доц. Теодора Стоева участва с 3 монографии и 1 учебник, с 2 студии в Годишника на СУ и с 5 статии в рецензирани списания. Приложени са и 10 текста на доклади от конференции, както и като части от колективни монографии.

В първа глава /с. 9-39/ на монографията си „**Психологическа помощ за деца и юноши /с фокус към семейството/**“, С., 2013, Изд. „Пропелер“, 395 с. Теодора Стоева ни предлага анализ на редица направления в психологията – психоанализа /Фройд, Ериксън/, бихейвиоризъм /А. Бандура/, когнитивистка /Ж. Пиаже/ и хуманистична парадигми /К. Роджърс, А. Маслоу/, интерпретиращи психичното развитие и формирането на личността в пределите на детството и юношеството. На фона на съществуващите преди това прегледи в чуждестранната, а и в българската книжнина, предложеното от нея, макар и на места пределно кратко и непълно, се отличава с две специфични черти: 1/ в сравнителен план се проследява нормалното и проблемното развитие в интерпретацията на посочените по-горе психологически подходи с оглед на превенция на емоционално-поведенчески аномалии и пертурбации със средствата на консултативната и психотерапевтичната работа от страна на психолозите /втора глава/; 2/ акцентът се поставя върху семейната етиология на съответните нарушения, без обаче да се пренебрегва разнообразието от ендогенни и екзогенни фактори, синергията на които е злокачествена /четвърта и пета глава/.

На тази теоретична основа и най-вече върху производните от различните психологически направления консултативни и психокорекционни практики Т. Стоева съвсем естествено извежда на преден план **практико-приложното измерение** в този свой труд. Това е подробно засвидетелствано и илюстрирано чрез редица компоненти на неговата структура: а/ трудности в поведението, предизвикани от тревожност и депресия, агресия и автоагресия, от употреба на ПАВ; б/ формулирани препоръки към родителите за справяне с тези трудности, като много добре им се аргументират във всеки отделен случай със специфични характеристики от различни сфери на детско-юношеското развитие; в/ предлагани подходи за психологическо консултиране на деца и юноши в зависимост от съответните нарушения в развитието. Всички те са съобразени /с. 60-84/ с различни ревизии на европейската класификация на болестите /МКБ/ и американската класификация на болестите /DSM/, което неминуемо осигурява

по-голяма надеждност и правомерност на предлаганите средства за ползване в практиката. Оттук и полифункционалността на тази книга, която има за адрес не само студентите, но и специалистите в практиката, както и родителите на деца, нуждаещи се от психологическа помощ. В отделна глава /трета, с. 168-250/ се следва същата структура и последователност на нейните компоненти /нормално и проблемно развитие, специфика на необходимата психологическа помощ; различни консултативни и психокорекционни подходи, но този път спрямо юношеството. В четвърта и пета глави на труда /с. 345-378/ отново виждаме синтез на идеи, принадлежащи към различни психологически парадигми, допълнени обаче от интерпретации и практики на съвременни техни последователи и радетели.

Втората монография на доц. Теодора Стоева **«Азът в психологическата терапия и консултация» /Изд. «Пропелер», С., 2016, 223 с./** се разглежда от самата авторка като част от по-комплексно изследване /«трилогия»/, включващо ролята на когнитивната сфера, тази на «Аз-концепцията», както и на съзнавани и несъзнавани психични процеси, съдържания и състояния.

Поставена е една мащабна и амбициозна цел, а именно: да се проучат основните сфери на психичната организация на човека, както и «ядрото» на неговата личност – «Аз»-а, пресичането на производните от които ѝ биха осигурили един по-холистичен и структуриран подход към поведенчески явления, нуждаещи се от психологическа консултация и психокорекционна намеса. В стремежа си към такава, трудна, цел Теодора Стоева привлича фрагменти от психоаналитичната теория и практика, от аналитичната или комплексната психология на Юнг и от трансперсоналната парадигма. Не подлежи на съмнение, че психологическата помощ предполага повишаване равнището на функциониране на «Аз»-а на личността до удовлетворяваща я степен, като се има предвид неговата силно енергитизираща и мотивираща роля в поведението на хората. Това се отнася особено, според нас, за такива негови компоненти, като «Адаптивно Аз», «Активност на Аз-а» и «Ценност на Аз-а», което обаче изисква далеч по-задълбочено отразяване както на тяхната възрастова динамика, така и на индивидуалните техни вариации в развитието. Липсата по тези възлови компоненти от структурата на «Аз-образа» и «Аз-концепцията» при деца и юноши, съответно, както и пределно краткото време, отредено на трилогията, вероятно, се е отразило върху предлаганите от авторката стратегии, упражнения и задачи за «самоподпомагане», целящи постигането на цялостност на «Аз»-а и неговата незаменима роля в структурата на личността, активността и поведението на човека на етапа на целепоставяне, регулация и самоконтрол. Тук не намираме онази връзка, приемственост и последователност между отделните компоненти на структурата на текста, каквато се съдържаеше в първата монография и която приехме като един от нейните специфични и приносни моменти.

Третата монография «**Съзнаваното и несъзнаваното в психологическата терапия и консултиране**» /Изд. «Пропелер», С., 2016, 191 с./ отново напомня на читателите за преследваната от авторката цел на замислената от нея «трилогия», а именно: да се привлекат три страни от психичната организация на човека и неговата личност - емоционалната и когнитивната сфера, самосъзнанието /»Аз«-а/, съзнаваните и несъзнаваните психични процеси и съдържания, справедливо иначе смятани от нея за осигуряващи желаните резултати от една професионална психологическа консултация и терапия. Как конкретно Т. Стоева се стреми да постигне тази си цел? Съвършено оправдан е анализът на съществуващи интерпретации в литературата на явленията «съзнавани» и несъзнавани» психични процеси от страна на различни психологически парадигми /първа глава/, като се започне с ортодоксалната психоаналитична традиция /Фройд и последователи/, минава се през аналитичната / Юнг / глава втора, с. 30 - 63/, за да се стигне до възгледите на представители на хуманистичната /Роджърс/, гещалтистката /Пърлз/ и екзистенциалната психология /Мей/, на създателя на логотерапията В. Франкъл и др. /трета глава, с. 64-87/. Следващата стъпка на авторката е по посока на онези психични съдържания и явления, които са предмет на терапевтично третиране от страна на посочените психологически парадигми.

Привлякла, например, Едиповия и кастрационния комплекс /описани от Фройд/ и нееднозначно възприемани както от негови ученици, така и от по-късни негови последователи, а и критици, като обект на третиране от психоанализата, Т. Стоева стига до заключението, че използваните от нейните радетели методи по същество «изравят» последствията на тези два комплекса, а би следвало те да се «заравят». Доколко подобни метафорични и алюзивни «заемки», типични за областта, отразяват действителната картина на нещата е въпрос, по който може да се спори, но споделеното нейно убеждение, че не към «несъзнаваното» следва да се адресира съвременната психологическа консултация и терапия, а към съзнанието, представяно като своеобразен «контрапункт» на Фройдовата практика, ни принуждава, с извинение, да припомним, че самият Фройд отстоява в случая две неща. Едното е, че **спецификата на изтласкани психични съдържания не позволява непосредствено тяхно изследване, освен чрез медиума на съзнанието**. Оттук и фундаменталният принцип, операционализиран в биографичния подход и общуване на психоаналитика с неговите пациенти, конкретизирани в редица методически средства за «сондиране» на психични съдържания, функциониращи под прага на съзнанието. Другото се заключава в това, че самият Фройд категорично споделя и отстоява необходимостта в развитието на личността «Аз»-ът да «отвоюва» все по-голяма «територия» от «То», т.е. от несъзнаваното. Целта на множеството методически средства, предложени от психоанализата, е именно **реалното осъзнаване от страна на пациентите на действителните причини, породили болестотворната симптоматика**, от която те страдат и се оплакват пред психоаналитика, който, с тяхна помощ, се стреми по такъв начин да постигне нейното «дезактивиране» и снемане на соматичното и психичното напрежение.

Проведеният от Т. Стоева анализ на посочените вече интерпретации, както и по-нататъшният на когнитивно - поведенческата терапия /глава четвърта, с. 88-102/, ѝ позволява да извлече и препоръча редица средства, които да адресира и към: а/ учители в работата им с учениците; б/ пациенти, нуждаещи се от по-специализирана помощ; в/ хипносугестивни практики и др. /глава пета и глава шеста/, както и такива, които залагат на активизиране на собствения енергиен потенциал на личността на пациента /Т.е. - «Помогни си сам, за да ти помогне и Бог», щом и психологическата помощ се е оказала недостатъчно ефективна/.

Обсъжданата проблематика в труда **«Психологическа помощ при кризи и екстремални ситуации» /Изд. «Пропелер», С., 2016 г., 243 с./** е с висока степен на актуалност последните години. Похвално е, че Т. Стоева своевременно откликва на този болезнен проблем и го прави предмет на обсъждане още със студенти в университетската аудитория. Тук виждаме стремежа на авторката да разграничи екстремните от кризисните ситуации, да покаже тяхното многообразие, отразено в различна степен в текста, да разграничи произхождащите от тях стресови състояния, негативни преживявания и деформации в поведението, както и да предложи средства за тяхното дезактивиране в процеса на консултативната и терапевтична практика. Врѳх взема обаче **енциклопедичността на проблематиката**, множеството и различни кризи, привлечени от авторката, като се започне с такива, породени от природни катаклизми и терористични инвазии, мине се през консултирането на терминално болни и умиращи хора, през суицидни кризи, за да се стигне до психологическа помощ на жени и деца, претърпели насилие и да се завърши с посттравматичното стресово разстройство.

Без да подценяваме голямата информативност на последните **три труда** на Т. Стоева, уважението ни към нейните усилия ни задължава да препоръчаме и следното по повод на тях. Едва ли подлежи на съмнение, че всеки един от тези посочени проблеми заслужава внимание, но всеки един от тях, според нас, предполага и изисква отделно, монографично, продължително време задълбочено изследване и пределно ясно и обективно представяне на резултатите от него. Съвременните технологични средства осигуриха неограничен достѳп до информация и неимоверно разшириха възможностите на нейните потребители. Но само по себе си тя не е достатъчна, ако не се подложи на внимателно и задълбочено «асимилиране», ако не се отреди необходимото време да се «консолидира» и «кондензира» асимилираното отвън във вътрешно «знание», предизвикващо неизбежно, на свой ред, необходимост от «акомодиране» и раждане на нов «смисъл», личен и социален, но едва тогава способен да очертае нови хоризонти пред научното познание и пред предизвикваната от него промяна в практиката, а в случая в изключително сложна - консултативната и психотерапевтичната. Подобна цел е постижима с помощта на по-голяма самовзискателност при представяне на гледища, идващи от различни психологически направления, по-осезателна авторова намеса в тяхното сравняване, констатиране на

сходства и различия, терминологични и понятийни, на предимства и дефицити в тях с оглед на един по-конструктивен и продуктивен собствен път по-нататък.

В материалите, представени за рецензиране, следват **студии /2004, 2008/ и статии**, които съвършено естествено предшестват посочените по-горе монографии и учебници на Т. Стоева и са тематично свързани с тях. Двете студии в Годишника на СУ третираат влиянието на различни емоционални състояния върху възприемането и оценката на положителни и отрицателни поводи, случаи и събития в живота на човека с цел установяване на промени и съответствия в когнитивната сфера, необходими в консултативната и психокорекционната работа на психолога по посока на взаимно тяхно индуциране. Петте **статии**, една от които в съавторство с П. Вълков, публикувани в периода 2011-2017 г. в различни списания /»Специална педагогика», «Педагогически новости», «Психология- теория и практика»/ потвърждават желанието на авторката да адресира текстовете си към широк читатели и по такъв начин да апробира тяхното съдържание и необходимост за тях. Застъпваната в тях проблематика /тревожност и депресия, стрес, влиянието на родителските стилове, както и на религиозността и вярата - последната на английски език, съвместно с д-р Петър Вълков/, подкрепена с усилия за изработване на собствени методически средства за изследване на емоционалната интелигентност при лица, упражняващи различни професии /лекари, учители, полицаи/ и нейното значение за ограничаване и притъпяване на болката, предизвикана от различни житейски ситуации.

Разделът **«Статии и доклади от конференции...»** ни предлага 10 доклада от конференции у нас и в чужбина, 7 от които на английски език, представени в различни точки по света /на изток и на запад, на север и на юг/. Тяхната тематика, както и тази на «частите от авторски монографии» /6 на брой/, е свързана с проблемите, анализирани вече в студиите и монографиите на авторката и затова само ще ги посочим. Първо, семейна среда, родителски стилове като фактори на редица емоционални разстройства /тревожност, депресия, агресивност и др. /1, 2, 4, 5-9/; второ, «Аз»-ът в контекста на психодрамата /3/; и трето, психологическа помощ при терористични атаки /10/. Не случайно такъв богат е и списъкът на цитиранията на трудовете на Т. Стоева у нас и в чужбина, което е доказателство за интереса на специалисти от различна области на професионална изява към резултатите от нейната научна и практическа дейност. Заявка за това Т. Стоева е давала още като студентка и като млад учен, ако съдим по получените още тогава авторитетни награди.

Потвърждение на широките ѝ научни интереси са и докторантите, чийто научен ръководител е доц. Т. Стоева, привличането ѝ в научни журита като рецензент, както и редицата учебни курсове /10 на брой/ пред студенти и докторанти от различни специалности, които тя предлага.

Заклучение

Първо, констатираме една голяма продуктивност на Т. Стоева през целия период след нейната първа хабилитация, удостоверена от нейните монографични и учебни издания, студии, статии и доклади на наши и международни конференции. Всички те, макар и с нееднаква степен на проникване в интересуващата авторката тематични полета, имат за ядро проблеми от обсега на консултативната и терапевтичната практика спрямо лица от различни възрастови групи, упражняващи различни професии и т.н. **Второ**, сред тях преобладават изследванията и текстовете, посветени на деца и юноши, на техните родители и семейства, и на техните учители. Това е актуална за съвременното ни проблематика, засягащи интересите на широк кръг от хора и на обществото ни като цяло. **Трето**, специфично и плодотворно е това, че Т. Стоева не се ограничава с прегледи на трудове от наши и, предимно, от чуждестранни автори, с техните теоретични постулати и интерпретации, а винаги проследява произтичащите от тях приложения в консултативната и психокорекционната практика. **Четвърто**, заслужават внимание и опитите на авторката да конструира и апробира собствен методически инструментариум на базата на съществуващи и предлагани от различни психологически парадигми. **Пето**, Т. Стоева осигурява един много видим и полезен си социален излаз на резултатите от своите изследвания, като ги «превежда» на езика на препоръки, примерни задачи, казуси и ситуации, които стимулират интересуващите се в зависимост от конкретиката на техните собствени проблеми. **Шесто**, завидно широк географски обхват на изява на Т. Стоева, като се имат предвид нейните многобройни участия в международни конференции, което говори за интереса на колегите от различни страни към резултатите от нейната научно-изследователска и практико-приложна дейност.

И затова си позволяваме да препоръчаме на уважаваните членове на научното жури да подкрепим с положителен вот положените усилия от Т. Стоева и резултатите от тях, като я предложим за удостояване с академичната длъжност «Професор», която тя заслужава и без съмнение успешно ще защитава и в бъдеще.

26.12.2017 г.

Иван Димитров

София

